

ČINNOST SEKCE HUMÁNNÍ BIOKLIMATOLOGIE ČBKs PRAHA V LETECH 1965-1995

Rudolf Barcal
Česká bioklimatologická společnost, Praha
Milada Emmerová
I. interní klinika FN, Sverdlovská 80, 323 18 Plzeň
Eva Marková
Hvězdárna, 542 32 Úpice

Sekce humánní bioklimatologie, neboli bioklimatologie člověka, ČBKs Praha je nejpočetnější ze všech sekcí Společnosti: k 21. 12. 1993 tvořila plných 54% členské základny. Rovněž její aktivita byla za uplynulých 30 let rozsáhlá a zahrnovala celou šíři problematik: Od chronobiologie a sportovní bioklimatologie přes hyperbarickou medicínu až k problémům biometeorologické a heliogeofyzikální předpovědi. Nelze se znovu nezmínit o vynikající odborné i organizační práci, v roce 1983 předčasně zesnulého, docenta MUDr. Jiřího Matouška, CSc., který stál v čele sekce plných 15 let. O stavu humánní bioklimatologie v Československé republice od roku 1988 bylo obšírně referováno na X. čs. bioklimatologické konferenci v Brně, konané u příležitosti nedožitých stých narozenin zakladatele čs. bioklimatologie profesora Václava Nováka [1]. Omezíme se proto při hodnocení činnosti sekce pouze na posledních sedm let.

Celá sekce se podílela na řadě odborných konferencí, přičemž na prvním místě je nutné uvést již tradiční úpické dny, pořádané Hvězdárnou v Úpici v letošním roce již po sedmácté, pod výstižným názvem "Člověk ve svém pozemském a kosmickém prostředí". O širokém multi- a interdisciplinárním záběru s prezentací našich i zahraničních poznatků svědčí následující skutečnosti: Seminář je v Úpici pořádán každoročně v dubnu od r. 1979, od r. 1991 s mezinárodní účastí za účasti odborníků z Ukrajiny (1991, 1992, 1993, 1994), ze Švýcarska (1992) a samozřejmě ze Slovenska - ti jsou každoročně zastoupeni poměrně vysokým počtem účastníků z různých vědeckých ústavů i jiných institucí. Zúčastňují se ho pravidelně odborníci z různých oborů - astronomové, geofyzici, meteorologové, ekologové, lékaři, filozofové, bezpečnostní technici a další pracovníci z oblasti bezpečnosti práce, psychologové apod., ale i velký počet zájemců z řad laické veřejnosti. Celkový počet účastníků se pohybuje kolem stovky (v r. 1988 to bylo 122, v r. 1989 dokonce 140, od r. 1990 účast o něco málo poklesla zřejmě v důsledku ekonomických změn, které v porevolučním období nastaly). Garantem semináře je Hvězdárna v Úpici, na jeho pořádání se vedle České bioklimatologické společnosti v Praze pravidelně podílí též Česká astronomická společnost - pobočka v Úpici, Česká společnost J. E. Purkyně - spolek lékařů v Trutnově, Akademie J. A. Komenského v Trutnově a od r. 1992 Koordinační skupina AV ČR pro životní prostředí (dříve Komise pro životní prostředí AV ČR), v r. 1995 pak též TRIODYN MEZ Brumov, a.s. V r. 1992 bylo pořadatelem také Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, neboť seminář v tom roce byl věnován 400. výročí narození J. A. Komenského. Pravidelně bývá předneseno na 40 referátů, které jsou rozděleny do několika bloků: astronomie, geofyzika, medicína, meteorologie, ekologie a filozofie. Zvláštní rozsáhlou skupinu tvoří referáty zabývající se vztahy mezi jednotlivými uvedenými obory, případně mezi několika obory současně. Semináře tak mimo jiného dávají podnět k tvoření pracovních skupin z odborníků různých oborů, které se pak řešením interdisciplinárních otázek zabývají. Společným znakem těchto seminářů je, že se na nich zcela otevřeně řeší i velmi ožehavé otázky týkající se ekologie a vzájemných vztahů jednotlivých přírodních faktorů.

Jednotlivé oblasti řešené v poslední době (tj. za období od konání se X. jubilejní čs. bioklimatologické konference) prezentují např. referáty B. Pokorného a kol.: Průběh ověřovací studie "Poskytování preventivní prognózy chodu heliofyzikálních a meteorologických prvků zaměstnancům k.p. AGROZET Prostějov" (záležitost vztahů Slunce - Země); lékařské tématické byly např. věnovány referáty MUDr. L. Holuba: "Stresující vliv prostředí zdravotnického zařízení" (1988), kde otevřeně rozebral z hlediska psychického všechny negativní vlivy působící na člověka v okamžiku, kdy je nucen podrobit se ústavnímu léčení, a J. Holuba a Z. Kamberské: "Srovnání zdravotního stavu obyvatelstva u nás a ve světě" (1990), kde byly prvně zveřejněny otřesné skutečnosti o výskytu některých chorob a úmrtnosti u nás ve srovnání se světem. Ekologické problémy prezentují např. referáty P. Klimeše: "Některé problémy ochrany přírody východních Krkonoš" (1989), J. Laštovičky "Ozónová díra, trend v koncentraci ozónu a možné biologické efekty" (1992), zabývající se příčinami vzniku ozónové díry a vyhlídkám do budoucnosti, V. Vinše "Dopady současných a očekávaných globálních a regionálních změn prostředí na lesy a lesní hospodářství" a některé referáty zahraničních účastníků, např. referát ukrajinských hostů N. Lozické a V. Lozického "Člověk v polích kosmické a technogenní radiace" (1991), z něhož se účastníci dozvěděli o skutečných do té doby utajovaných faktech a katastrofálních dopadech černobylské havárie a F. Schlattera "Ochrana a recyklizace vody - zkušenosti ze Švýcarska" (1992), v němž autor seznamoval se způsobem čištění vody a úpravy vodních toků ve Švýcarsku. Na seminářích v r. 1993, 1994 a 1995 byla řešena problematika biometeorologických předpovědí (např. M. Novák: "Biometeorologická předpověď - současnost a budoucnost", R. Barcal: "Stanovisko lékaře k současným biometeorologickým předpovědím"), které vyústily v rozsáhlé diskuze na toto téma se snahou o alespoň částečné vyřešení problémů, které se v této oblasti hromadí. To byl také důvod k vydání některých prohlášení, z nichž jedno reagovalo na přístup sdělovacích prostředků k problematice a zkruslování faktů jimi. Z každého semináře je vydáván sborník referátů, z nichž poslední vydaný viz [2].

V roce 1989 ve spolupráci s Fyziatrickou společností JEP a Výzkumným ústavem pro balneologii se sekce podílela na VII. balneologickém kolokviu "Ekologie, urbanistika a architektura lázeňských míst". Kolokvium proběhlo v Mariánských Lázních 3. až 4. května. Přítomno bylo 76 odborníků nejrůznějších disciplín, kteří vyslechli 36 referátů 42 autorů na následující témata: Lázeňská bioklimatologie a ekologie, čistota ovzduší a hluk v západočeské lázeňské oblasti, balneoekonomika, balneotechnika, architektura, urbanismus a územní plánování lázeňských míst [3]. Myslím si, že i v současné době mají tato témata co říci našim hygienikům, ale i ostatním. Česká hygiena jako lékařský obor s výhradně preventivním zaměřením se přece snaží, alespoň doufáme, plnit program SZO "Zdraví pro všechny do roku 2000", jehož cílem je, aby všichni obyvatelé světa mohli vést sociálně a ekonomicky produktivní život. Mezi čtyřmi oblastmi zájmu je proklamována nutnost úpravy životního a pracovního prostředí, nejen ve smyslu snížení míry jeho škodlivého působení na zdraví, ale i optimalizace životních a pracovních podmínek [4]. Právě tyto problémy byly náplní zmíněného kolokvia. Lze jen litovat, že tehdy nedošlo k ustavení Odborné pracovní skupiny humánní sekce "Lázeňská bioklimatologie", pro kterou vypracoval designovaný vedoucí skupiny RNDr. V. Květoň, CSc. z VÚB obširnou koncepci až do roku 2000. Kromě jiného to bylo způsobeno změnou ředitele mariánsko-lázeňského výzkumného ústavu.

Ve VÚB jsme také řadu let školili v klimatoterapii frekventanty atestačních kurzů specializačního oboru fyziatrie, balneologie a léčebná rehabilitace. Kurzy byly realizovány pod patronací Ústavu pro doškolování lékařů a farmaceutů v Praze a lze opět vyjádřit lítost, že po rozpadu VÚB ustaly i tyto kurzy v M. Lázních.

Naše sekce se podílela i na programu 16. světového kongresu "Československo, Evropa a svět", pořádaného Čs. společností pro vědy a umění Washington, na rozhraní června a července 1992 v Praze. Byly zde předneseny dva referáty na téma "Biometeorologická a heliogeofyzikální předpověď" a "Hyperbarická medicína v ČSFR". Oba se setkaly s příznivým ohlasem moderátora sekce "Obecná medicína" profesora Douši z Mayo Clinic v Rochesteru. Slovenští kolegové prezentovali přednášku na téma "Súčasný stav riešenia vybraných otázok humánnej biometeorológie a bioklimatológie na Slovensku", ovšem v jiné sekci.

Zapojili jsme se také do tvorby oponentských posudků aš již pro potřeby Grantové agentury ČSAV (např. grantová přihláška č. 31252 RNDr. Františka Blaháka, CSc. na téma: Projevy geofyzikální složky prostředí v biosféře) nebo Státního výzkumného plánu (např. "Zdravotní stav a meteorologické vlivy", řešitel RNDr. Ing. Jaroslav Dykast, CSc. - závěrečná etapová zpráva DÚ SPVT P 12 335 801).

Významným počinem sekce pod záštitou předsednictva ČBkS byl dopis z 11.9.1991 prezídiu ČSAV se žádostí o podporu "Projektu na zřízení medicínsko-meteorologického pracoviště České republiky". Koncept "Projektu" byl vypracován RNDr. Dykastem z HMÚ v Ústí nad Labem pro Ministerstvo zdravotnictví a Ministerstvo životního prostředí ČR. Předsednictvo ČBkS ve zmíněném dopise důrazně doporučilo příslušným orgánům státní správy umožnit denní vydávání biometeorologické předpovědi pro potřebu zdravotnictví v České republice. Koncept "Projektu" byl ve shodě se zásadou programu WHO - přesunout těžiště zdravotní péče z nemocnic do primární (i sekundární) zdravotní prevence ve společnosti. I v současné době je tento "Projekt" vysoce aktuální a bude třeba naše snahy znovu oživit, i když se mezitím podařilo realizovat předpovědi pro laickou veřejnost v hromadných sdělovacích prostředcích. Opět je zde příležitost pro naše hygieniky, především pro vedoucí pracovníky Státního zdravotního ústavu v Praze.

V rámci sekce bioklimatologie člověka pracovaly v uplynulém období 4 odborné pracovní skupiny (OPS): OPS pro biometeorologickou a heliogeofyzikální předpověď (vedoucí RNDr. Ing. Jaroslav Dykast, CSc.), OPS pro tlakové komory (vedoucí MUDr. Zdeněk Doležal, CSc.), OPS pro chronobiologii (vedoucí MUDr. Zdeněk Hejl, CSc.) a OPS pro bioklimatologii tělesné výchovy a sportu (vedoucí doc. MUDr. Milan Přibil, CSc.).

OPS pro předpověď uskutečnila celkem 9 seminářů, poslední 17. 11. 1992 na téma "Nové poznatky v biometeorologickém výzkumu". Tato OPS svou dobrou odbornou, koncepční a organizační prací položila základy k realizaci biometeorologické a heliogeofyzikální předpovědi, tak jak ji známe v současné době z hromadných sdělovacích prostředků. Uspořádala mnoho dobrého i na poli popularizace a propagace. Za všechny akce uvádíme např. diskusní odpoledne 13. 3. 1989 v plzeňském rozhlase s velikou odezvou u posluchačů. S přechodem vedoucího skupiny na jiné pracoviště došlo bohužel k útlumu její činnosti. Protože vyvstala nutnost věnovat se i nadále zpřesňování předpovědí, zejména z lékařského hlediska, převzala funkci OPS na přechodnou dobu tzv. Odborná komise pro biometeorologickou a heliogeofyzikální předpověď; o její činnosti viz dále.

OPS pro tlakové komory realizovala na půdě ČBkS celkem 10 seminářů, naposledy 25. až 26. 10. 1990 na téma "Nové poznatky v hyperbarické medicíně". K 20. červnu 1991 byla ukončena její činnost na půdě Společnosti po vzájemné dohodě a členstvo kompletně převedeno do Společnosti klinické a patologické fyziologie České lékařské společnosti J. E.

Purkyně. Důvodem převodu byla snaha získat statut samostatného oboru, což se, mimochodem, do dnešní doby nepodařilo.

OPS pro chronobiologii se jevila jako vysoce perspektivní, s mimořádně příznivou odezvou v lékařské veřejnosti. Skupina měla celkem 8 seminářů, ale i řadu dalších akcí; poslední seminář proběhl 22. 5. 1991 na téma "Mikroperiodické biorytmy a vysokofrekvenční periodicity". Pro onemocnění vedoucího OPS její činnost ustala a lze toho jen litovat. Lze litovat i skutečnosti, že vedení OPS nezajistilo publikaci všech referátů, přednesených na seminářích, protože by pak pravděpodobně nedošlo k tomu, aby autor nedávno vydané publikace "Biorytmy" [5] prakticky zcela (až na RNDr. Helenu Illnerovou, DrSc.) opomenul všechny české autory chronobiologických prací, z nichž některé mají světovou prioritu!

OPS pro bioklimatologii tělesné výchovy a sportu měla celkem krátkou životnost: 5. až 6. 10. 1989 uspořádala seminář na téma "Bioklimatologie sportu" a dva roky poté 31. 5. 1991 na téma "Aktuální problémy horské medicíny". Část členstva se pak osamostatnila v nově ustavené Společnosti horské medicíny v rámci České lékařské společnosti J. E. Purkyně.

Co se týče publikační činnosti humánní sekce nebyla malá, o čemž svědčí 40 publikovaných titulů jenom v posledních dvou letech 1993 a 1994, dále skutečnost, že z každého úpického shromáždění byl publikován na velmi dobré grafické úrovni sborník, a že každá OPS, až na chronobiologii, rovněž vydávala soubory prací z každého semináře. Sekce také přispěla některými biografickými hesly do Československého biografického slovníku, vydaného Encyklopedickým institutem ČSAV v nakladatelství Academia Praha v roce 1992. Pro obvodní, závodní lékaře a internisty v rámci plzeňského regionu byla v rámci Zpravodaje oddělení zdravotnické výchovy tehdejšího KÚNZ vytištěna informační brožura "Změny heliogeofyzikální situace a jejich vlivy na zdraví", která předcházela výše zmíněné rozhlasové relaci v Plzni v rámci činnosti OPS pro předpověď. Po rozhlasové relaci se uskutečnilo několik seminářů pro lékaře tehdejšího MÚNZ Plzeň na téma "Počasí, podnebí a člověk". Domníváme se, že by se předsednictvo Společnosti mělo v nejbližší době zabývat otázkou vydání kompletní české bioklimatologické bibliografie, která by navázala na bibliografii vydanou v minulosti.

Sekce humánní bioklimatologie měla největší počet členů v roce 1990 - a to 188. Od té doby nastal progresivní úbytek členstva až k dnešnímu číslu 78. K poklesu došlo především odchodem Slováků po rozpadu ČSFR (v současné době v sekci zůstali 3 nejnějnější slovenští přátelé) a dále již zmíněným odchodem OPS pro tlakové komory a části OPS pro tělesnou výchovu a sport do ČLS JEP. Působily zde i důvody osobní, např. odchod do důchodu, onemocnění apod. Zcela jistě se také uplatnilo dočasné zastavení aktivit zbývajících tří odborných pracovních skupin sekce, ke kterému muselo vedení Společnosti přistoupit pro neuspokojivou finanční situaci v posledních letech.

V době uvedení OPS do klidu realizovala sekce seminář na téma "Přínos bioklimatologie člověka v léčebně-preventivních opatřeních" se zaměřením na současnou biometeorologickou předpověď v praxi sdělovacích prostředků v naší republice. Seminář proběhl 23. září 1994 v Praze s mezinárodní účastí. Přítomni byli zástupci České tiskové kanceláře, redakce zpravodajství ČT-1, Meteopressu Praha i Rady pro sdělování meteorologických informací veřejnosti. Bylo předneseno 7 referátů, které byly publikovány ve sborníku [6]. Ze semináře vzešel podnět k vytvoření Odborné komise pro biometeorologickou a heliogeofyzikální předpověď s minimálním počtem členů; její činnost by tak překlenula období do té doby, než budou předpoklady k oživení OPS pro předpověď.

Hlavním úkolem komise byla úprava textů stávajících biometeorologických předpovědí, které dal komisi k dispozici jejich hlavní autor Mgr. Martin Novák z pobočky ČHMÚ v Ústí n.Labem. Komise se sešla celkem 5x zabývala se terminologií a formulací předpovědí, jejich medicínské interpretaci a konečně limitací biometeorologických i heliogeofyzikálních předpovědí v geografickém a biologickém smyslu. K 31. prosinci tohoto roku navrhujeme předsednictvu ČBkS více než roční činnost komise ukončit, protože byly v podstatě splněny její hlavní cíle:

a) Navázat osobní kontakty lékařů s meteorology, předpověď vytvářejícími, distribuujícími a prezentujícími v hromadných sdělovacích prostředcích, a získat některé tyto jedince do řad členů ČBkS Praha, čímž vytvořit stálou platformu pro tvorbu dokonalejších předpovědí

b) Předpověď, tvořenou ČHMÚ v Ústí n.Labem, zlepšit formálně i věcně, včetně zlepšení její prezentace v tisku, rozhlasu a televizi

c) Realizovat propagaci dosavadní předpovědi v hromadných sdělovacích prostředcích.

To je velmi stručný výčet činnosti sekce bioklimatologie člověka ČBkS Praha za uplynulé období. Řečeno slovy předsedy Společnosti Ing. Vladimíra Krečmera, CSc [7]: "i když jsme velké činy nezaznamenali, přece jen se v naší odborné sekci odehrálo dost užitečných akcí." Věříme, že tomu bude i v dalších letech.

LITERATURA

[1] Sborník referátů a disk. příspěvků z X. čs. bioklimatologické konference 6. - 8. 9. 1988 v Brně. Praha, ČSBkS při ČSAV a VŠZ Brno 1989, s. 16-32.

[2] Sborník referátů ze semináře "Člověk ve svém pozemském a kosmickém prostředí", 19. -21. dubna 1994 v Úpici, Hvězdárna v Úpici 1995.

[3] Sborník přednášek ze VII. balneotechnického kolokvia "Ekologie, urbanistika a architektura lázeňských míst" 3. - 4. 5. 1989 v M. Lázních. Balneologické listy 17, 1989, supl. 29, 236 s.

[4] Hrubá D.: Komplex primární prevence. Zdravotnické noviny 1990, č. 46, s. 6.

[5] Berger J.: Biorytmy. Praha-Litomyšl, Paseka 1995, 128.

[6] Sborník přednášek ze semináře "Přínos bioklimatologie člověka v léčebně-preventivních opatřeních" 23. 9. 1994 v Praze. Plzeň, ČBkS Praha 1994, 31 s.

[7] Informační zpravodaj pro členy Společnosti č. 25, Praha, ČBkS 1995, 36 s.